ФОРМУВАННЯ ФОНЕТИКО-ФОНЕМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ДОШКІЛЬНИКІВ

Рібцун Юлія Валентинівна,

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник лабораторії логопедії

Інституту спеціальної педагогіки НАПН України

ЗВУК – СКЛАД – СЛОВО

Логопед навчає Гната
Звук [Р] гарно вимовляти.
Аж спітнів. Та знову Гнат
Каже: „Йиба, йічка, йак”.
Рік прошов...
Наш Гнат тепер
Гордо промовляє: „Р-р-рев,
Р-рожка, стір-р,
верр-росипед...
От зр-радіє р-рогопед!”.

(Ю. Рібцун)

”Завод” по виробництву звуків

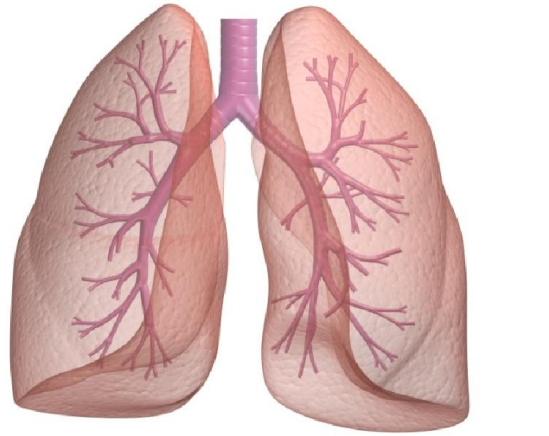

Легені

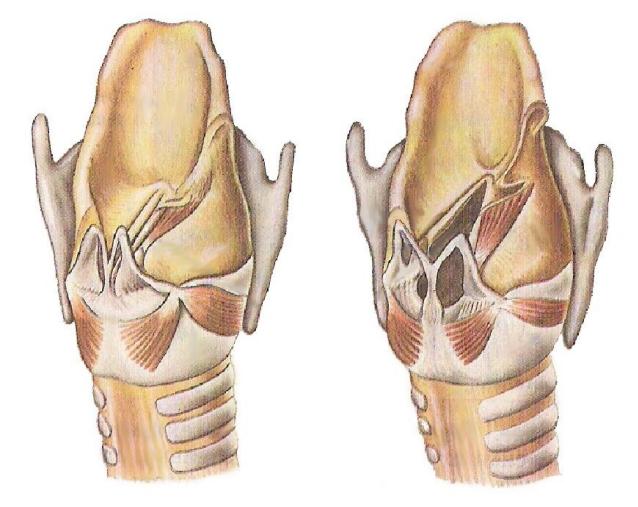

Дихальне горло, гортань

Рот, губи, зуби, язик

Ніс

Вуха – ”контролери”

www.logoped.in.ua

Голосні

Промовляються легко та вільно

Приголосні

Зустрічають перешкоди (губи, зуби, рідше – ніс)

Дзвінкі

Чується звук дзвіночка; шуму та голосу майже порівну

Глухі

Чується скрегіт терпуга; голос відсутній; звучать приглушено

www.logoped.in.ua

Шиплячі

Свистячі

Сонорні

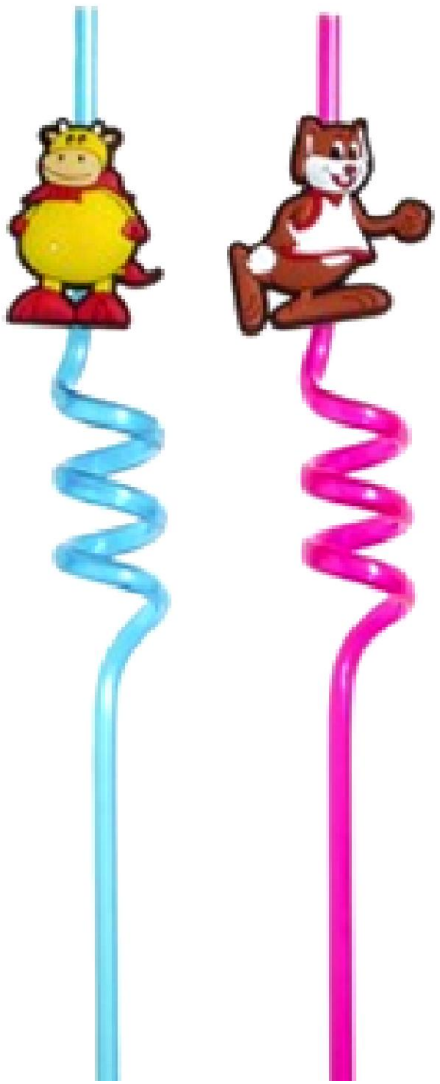

М'які

Тверді

Тверді звуки наче видуваються через широку трубу

Язик трохи піднімається до твердого піднебіння; звужується прохід, по якому проходить повітря; виходить звучання, умовно назване ”м'яким”

www.logoped.in.ua

ФОНОЛОГІЧНИЙ КОМПОНЕНТ МОВЛЕННЄВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Відмінності між фонемою та звуком

Порівняльні характеристики	*Фонема*	*Звук*
явище	еталонне, суспільне	фізичне, індивідуальне (висота, тембр, протяжність, сила, чистота)
одиниця	мовна, змістова, абстрактна	мовленнєва, фонетична, фізіологічна, конкретна
величина	константна	залежна
довгота	відсутня	наявна
прояв	функціонально тотожні	фонетично обумовлені
кількість	38 (6 голосних і 32 приголосних)	безліч

ФУНКЦІЇ ФОНЕМАТИЧНОЇ СИСТЕМИ

(за В. К. Орфінською)

слуховимовна

кожна фонема відрізняється від іншої акустично та артикуляційно

смислорозрізнювальна

зміна однієї фонеми призводить до зміни смислу

мак – рак – бак – лак – сак

фонематичний аналіз

розкладання слова на окремі фонеми

Поняття фонетичного, фонематичного та мовленнєвого слуху

Фонетичний слух – вміння сприймати та аналізувати звуко-складову структуру мовлення

Фонетичний слух

- впізнавання фонеми у різних фонетичних позиціях
- виділення фонеми з різних складових ланцюжків
- оцінка спотвореної вимови
- формування звукових і морфологічних узагальнень

Фонематичний слух – здатність розрізняти звуки мовлення, впізнавати їх; основа повноцінного **фонематичного сприймання**.

Фонематичний слух + фонетичний слух = **мовленнєвий слух** → оцінка правильності почутого мовлення та контроль власного

Фонематичне сприймання

Фонематичне сприймання – специфічна мовленнєва дія, котра спрямована на переробку сприйнятої мовленнєвої інформації (в її фізичних характеристиках) у систему мовних знаків і смислів (Є. Ф. Соботович).

Рівні фонематичного сприймання
(І. Е. Соботович, Є. Ф. Соботович)

сенсорний

диференціація звуків за акустичними ознаками

до 2 років

*м**а**ска – м**и**ска*

перцептивний

виділення константних корисних ознак фонем

у 3 роки

*мал**и**на – Мар**и**на*

смисловий

розуміння значення слів

до 4-5 років

*На голові **ш**апка, а у Каті – **с**апка*

www.logoped.in.ua

ФОРМУВАННЯ ФОНОЛОГІЧНОГО КОМПОНЕНТУ МОВЛЕННЄВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ДИЗОНТОГЕНЕЗІ

Порушення УСНОГО мовлення

ДИСЛАЛІЯ

акустико-фонематична

порушення операцій впізнавання та порівняння звуків за їх акустичними ознаками

уподібнення звуків на основі спільності ознак

бабка – папка

артикуляторно-фонетична

незавершеність процесів формування артикулювання та сприймання звуків

заміни звуків

миска – мишка

ДИЗАРТРІЯ

стерта

обмеженість слухового сприймання та контролю

чашки – шашки

псевдобульбарна

палаталізація

син – синь

Чи то *ліс*, чи то *лис*,
Чи то *кинь*, чи то *кінь*,
Чи то *кит*, чи то *кіт*,
Звуки плутати не слід.
(*Л. Андрієнко*)

Порушення УСНОГО мовлення

РИНОЛАЛІЯ

незначне зниження слуху

вторинний рівень порушення фонематичного сприймання

АЛАЛІЯ

сенсорна

I варіант

відсутність розрізнення звуків за їх акустичним и ознаками

відсутня імітація звуків

II варіант

порушений перцептивний рівень фонематичного сприймання

відсутнє співставлення слова зі значенням

моторна

порушена взаємодія артикуляційного та мовленнєво-слухового аналізаторів

www.logoped.in.ua

Порушення ПИСЕМНОГО мовлення

Дислексія – часткове специфічне порушення процесу читання, обумовлене несформованістю (порушенням) ВПФ, що проявляється у повторюваних помилках стійкого характеру.

Дисграфія – часткове специфічне порушення процесу письма.

Дизорфографія – часткове специфічне порушення орфографічної навички у дітей зі збереженим інтелектом і усним мовленням.

Види дизорфографій

морфологічна

роблю орфографічні помилки

зирнятко
варона
*пі**т**'їхати*

синтаксична

роблю пунктуаційні помилки

*Сонце не гріє холодом**,** віє.*

змішана

роблю і орфографічні, і пунктуаційні помилки

В осени *поспівають яблука в садах, на г**а**родах, копа**ют** картоплю.*

фонематична

маю порушене фонематичне сприймання, аналіз

побуквене читання, пропуски, перестановки, вставки звуків

*кач**а**ка*
*л**о**т**а**п**а***
мака

семантична

не розумію, що читаю

труднощі звукобуквеного синтезу, недиференційованість уявлень про синтаксичні зв'язки всередині речення

мнестична

погано запам'ятовую усі літери

порушення асоціації між зоровим образом букви та слухо-вимовним образом звука, недорозвиток зорових операцій, оптико-просторового сприймання та уявлень

*так**ий** красив**а** місто*
*ки**цьків***
*Петрик побачил**а***

аграматична → маю недорозвиток морфологічних і синтаксичних узагальнень

оптична → маю труднощі засвоєння графічно схожих літер

змішування, взаємозаміни

Види дислексій

Види дисграфій

артикуляторно-акустична

дизартрія, ринолалія, поліморфна дислалія

пишу так само, як і вимовляю

заміни, пропуски

колова
***ш**абака*
***т**умка*

акустична

сенсорна алалія та афазія

правильно вимовляю, але недостатньо чітко чую

порушення м'якості, диференціації звуків

л***у***би***т***
пен***о***к
к***и***т

у вигляді порушення мовного аналізу та синтезу

спотворюю структуру слова (звукобуквену, складову) та речення

дизартрія, ринолалія, поліморфна дислалія

пропуски, перестановки, додавання літер, складів

***на** стала осінь*
*кі**н**ата*
***і**но*

аграматична → маю недорозвиток морфологічних і синтаксичних узагальнень

дизартрія, алалія, розумова відсталість — *Діти біж**ить**. **Ципіки** клю**ва**є.*

порушення послідовності слів у реченні, смислових і граматичних зв'язків

маю недорозвиток зорового гнозису, аналізу, синтезу, просторових уявлень

оптична

заміни, спотворення — *маша* / *пата*

www.logoped.in.ua

БАГАТОРІВНЕВИЙ ПРОЦЕС ФОНЕМНОГО РОЗПІЗНАВАННЯ

Основні операції

(за І. О. Зимньою, Є. Ф. Соботович, Л. А. Чистович)

слуховий аналіз мовлення

аналітичне розкладання синтетичного звукового образу *(м, а, к),* виділення акустичних ознак *(м – сонорний приголосний, а – голосний, к – глухий приголосний)* із наступним їх синтезом *(мак)*

артикуляторне рішення

пропріоцептивний аналіз (*м – працюють губи, а – широко відкривається рот, к – язик відтягується до задньої частини глотки*), кінестетичне сприймання (м'язові відчуття) та уявлень *(м – губний зімкнений, а – голосний, к – зімкнений задньоротовий)*

утримання слухових і кінестетичних образів із метою прийняття рішення

співвіднесення звука із фонемою на основі слухового та кінестетичного контролю, операція вибору фонеми

співвіднесення фонеми із зоровим образом букви, прийняття рішення

www.logoped.in.ua

Формування та розвиток фонологічного компоненту мовленнєвої діяльності

Грали раз
Антон і ми
У слова
Пароніми…

Пароніми (квазіомоніми) (від гр. *para* – поруч та *onoma* – ім’я) – це слова, близькі за своїм звучанням, але різні за значенням

ПАРОНІМИ

однокореневі

різнокореневі

^

*консерв**н**ий ніж*

^ ^

*консерв**ова**ні огірки*

коледж

консерви

*консерв**а**ція*

кот**е**дж

www.logoped.in.ua

ПАРОНІМИ

синонімічні

слимак – слизняк

антонімічні

густо

пусто

семантично близькі

ніготь

кіготь

семантично різні

орден

ордер

www.logoped.in.ua

Робота над словами-паронімами – необхідна складова формування фонематичних процесів у дітей

Диференціація слів-паронімів

до **2,5 р.**

з акустично та артикуляційно далекими звуками

білка — **г**ілка

з артикуляційно далекими, але акустично близькими звуками

ми**ш**ка — ми**с**ка

до **3 р.**

з артикуляційно близькими, але акустично далекими звуками

ма**л**ина — Ма**р**ина

з артикуляційно та акустично близькими звуками

ко**з**а — ко**с**а

www.logoped.in.ua

ШИШКА – МИШКА

Мишка – це малесенька тваринка сірого кольору, яка живе в нірці та боїться кішки.

Шишка – це довгастий коричневий плід, що росте на ялинці чи сосні

Сіла біля нірки **мишка**,
Бах… – з сосни упала **шишка**.
Шмигнула у нірку **мишка** –
Налякала її **шишка**.

(Ю. Рібцун)

Домовлянки

Йшов грибочок на горбочок

Й зачепився за… (*пеньочок*).

Не здолав грибок горбка,

Та й лишивсь біля… (*пенька*)

(В. Кравчук)

Здогадалки

Білка скочила на гілку,

Розгойдала гілку…

(*пилка, **білка**, галка*)

Погойдалась білка трішки

Та й майнула по…

(*жолуді, шишки, **горішки***)

(В. Кравчук)

ДОБІР РИМ

Взяв Сергійко *пиріжок*

Та й подався на *лужок*.

Поряд біг і пес *Дружок* -

Поглядав на *пиріжок*.

Вдвох вертали із *лужка*,

Тільки вже без *пиріжка*.

моріжок

пиріжок

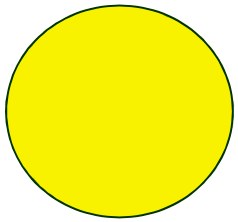

кружок

Дружок

лужок

www.logoped.in.ua

Плутанки зі схожих слів

Каже **Ки**линка:

– **Ка**линка – не **ма**линка!

– Так, так, **Ки**линко:

Гірка **ка**линка!

(Г. Бойко)

www.logoped.in.ua

Виправлялки

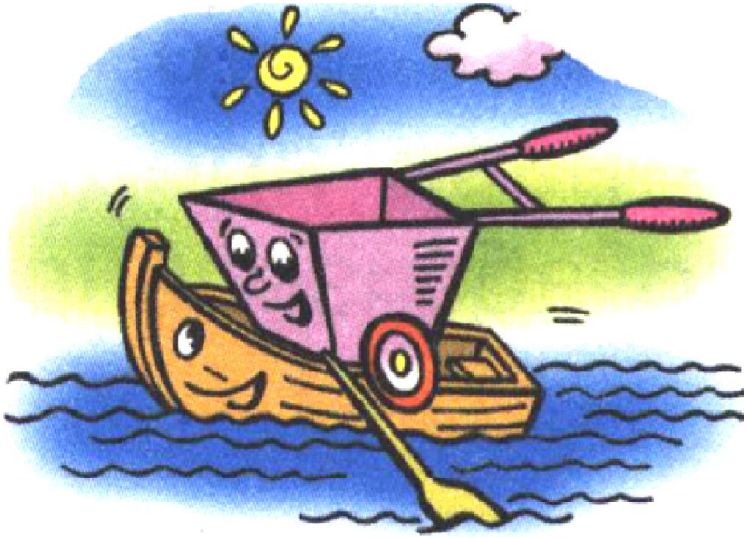

У саду стояла **качка**,

У дворі гуляла **тачка**.

Захотілося тій **тачці**

Прокататися на **качці**.

(А. Сокол, О. Конечна)

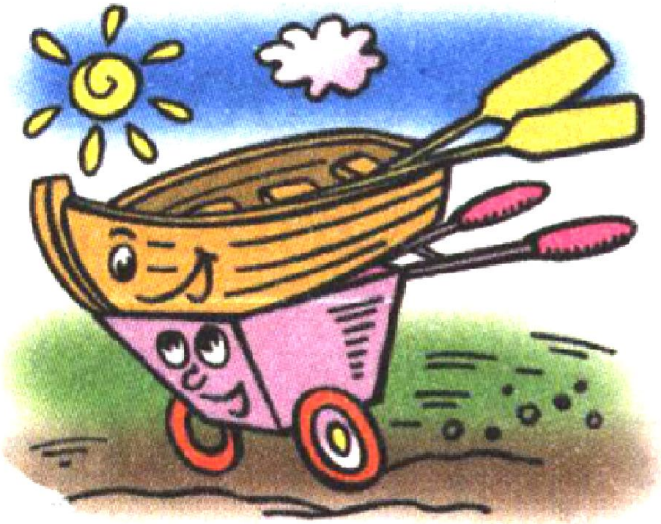

Чубатий качур кряче **качці**:

– Ти чудо бачила чи ні?

До річки човен мчав на **тачці**,

По річці – тачка на човні.

(Г. Бойко)

”Довга лоза”

Курка, лис і дві **кози**
Грали в ”довгої **лози**”.
Спритно й весело всі грали,
Перехожих дивували…
Перша брикнула **коза**,
Дзвінко мекнула: ”**Коса**!”
А подруженька-**коза**
І собі: ”**Роса**! Роса!”
І побігли на лужок
Накосить трави стіжок.
Веселився дуже **лис**,
Доки не побачив **рис**.
Рис схопив хитрющий лис
І помчав із рисом в ліс.
В **ліс**, де дім його, де **ріс**.
Залишилась сама **курка**.
Підійшла до неї **Мурка**.
Стали грати Мурка й курка,
Аж змокріла в Мурки **шкурка**
Тут прибіг сусідський **Шурка** –
Повтікали курка й Мурка.

(Ю. Рібцун)

www.logoped.in.ua

Залучення всіх аналізаторів

www.logoped.in.ua

[М′]

Іде поліцейська машина і сигналить: «Мі-мі-мі!» *(швидко, ритмічно)*

[М]

Ведмедик ласує медом і смачно облизується: «Мммм…» *(протяжно)*

[П′]

Пташеня пищить у гніздечку, кличучи свою маму: «Пі-пі-пі» *(наче злито)*

“СПІВАЄМО РАЗОМ”

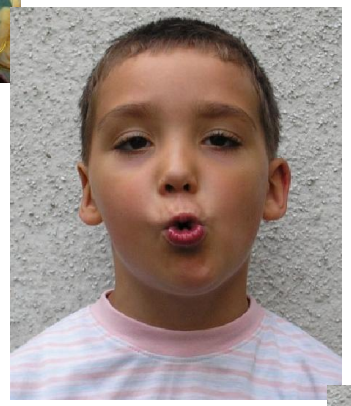

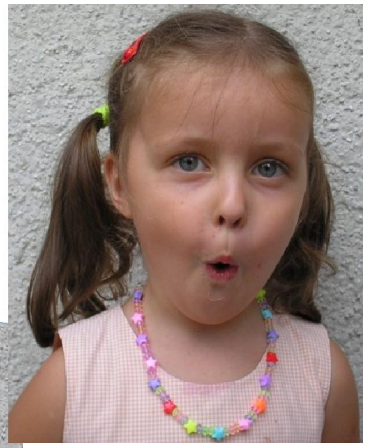

www.logoped.in.ua

Голосова гімнастика

А - а - а

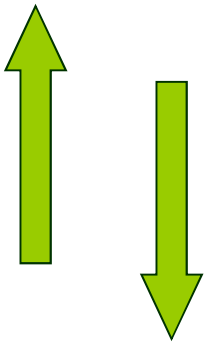

А - А - А

www.logoped.in.ua

“ДОРІЖКА ДЛЯ МИШКИ”

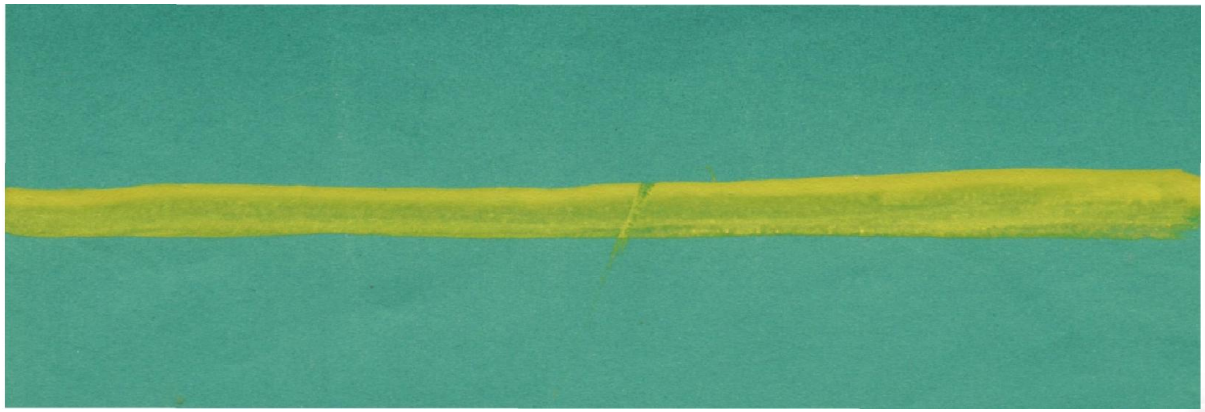

Їде мишка на машині
У сивенькій кожушині.
Від садка і до садка.
В неї пісенька така:
І-і-і...

“ТОП-ТОП”

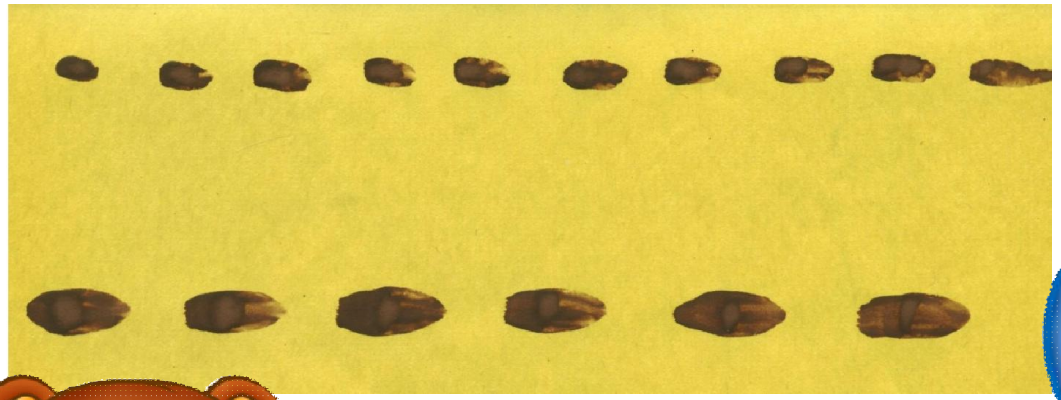

Маленькі ніжки крокують по доріжці:
Топ-топ-топ-топ-топ.
А великі ноги мляво край дороги:
Топ-топ-топ...

“КРАН”

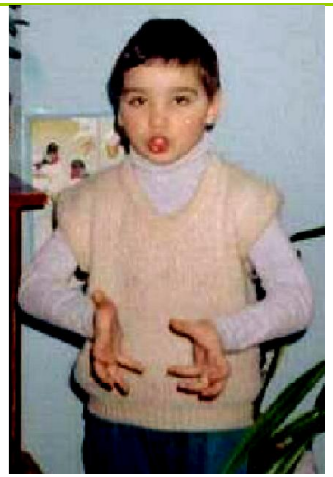

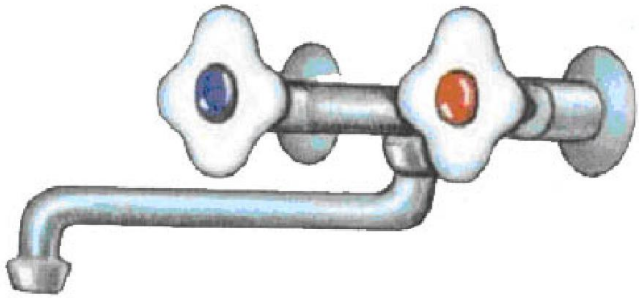

– Ч-ч-ч – я кран відкрию,
Потече водичка.
Свої ручки я помию
І умию личко.

Ю. Рібцун

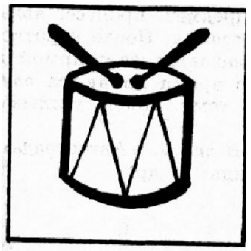

гучно

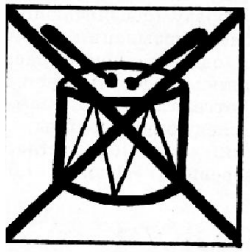

тихо

на весь голос

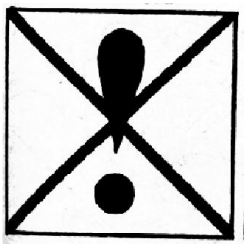

пошепки

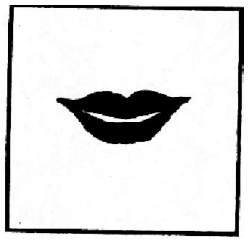

звичним голосом

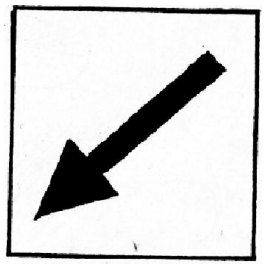

повільно

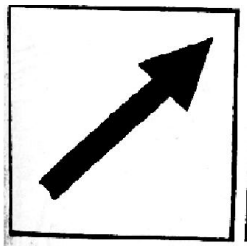

швидко

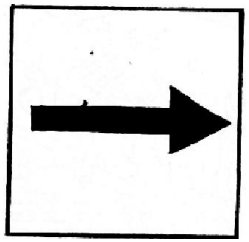

плавно

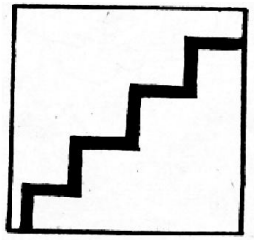

з паузами

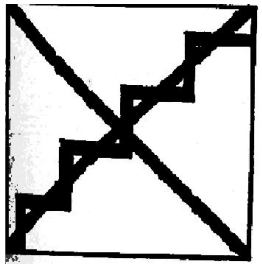

без пауз

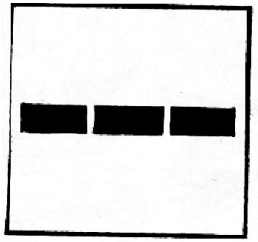

по складах

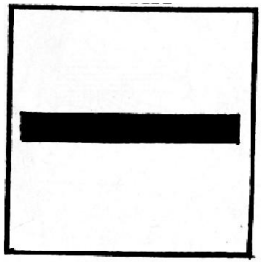

злито

www.logoped.in.ua

Правильна звуковимова

[Л]

Ліниво плещуть хвилі в морі,
Пливе, мов лебідь, пароплав.
І чайкам, що летять над морем,
„**Л-л-л**!” – він весело співав.

(Ю. Рібцун)

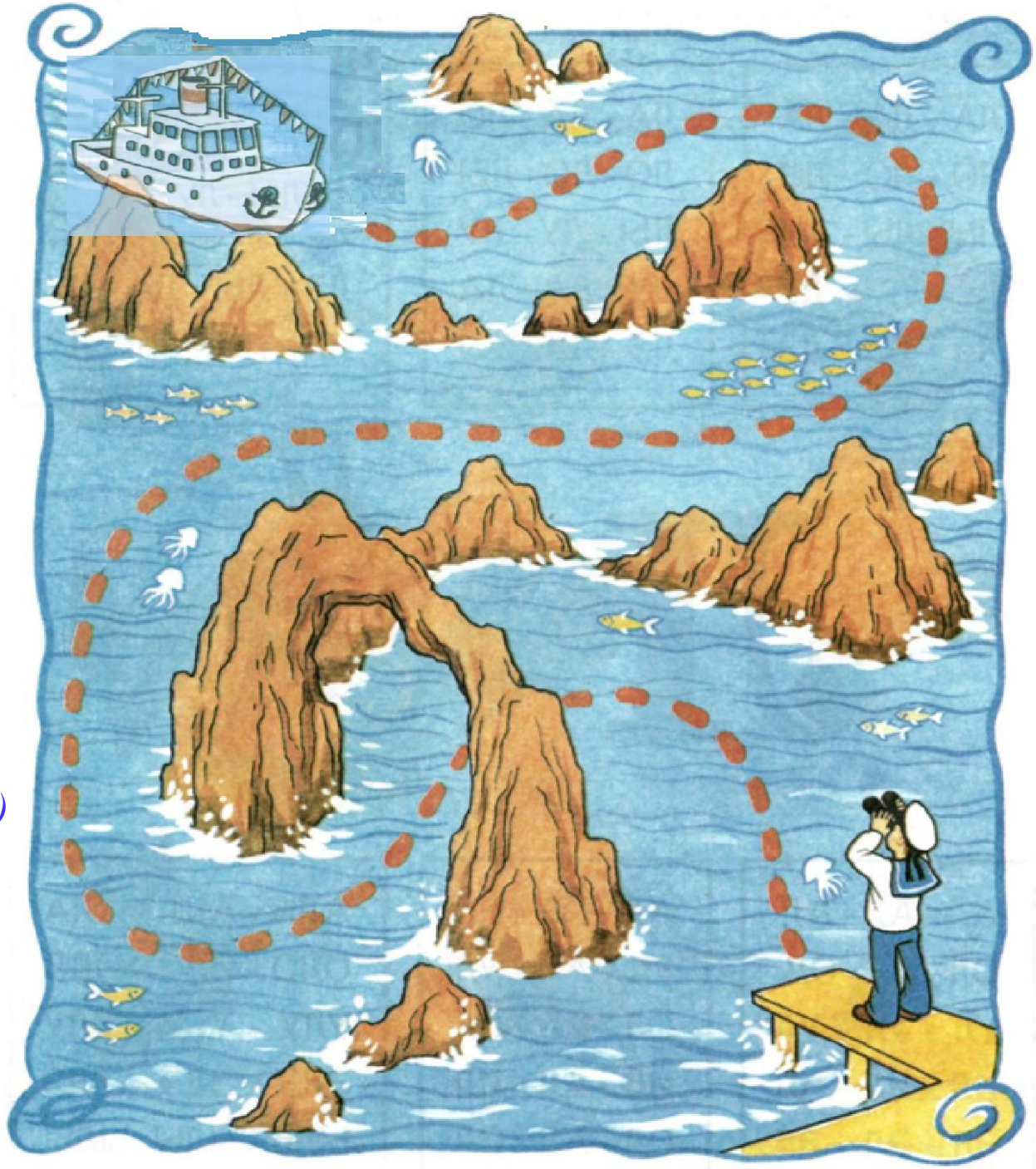

[С']

[С]

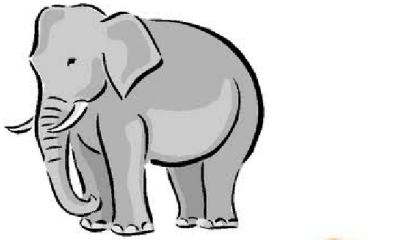

“КАПІТАНИ”

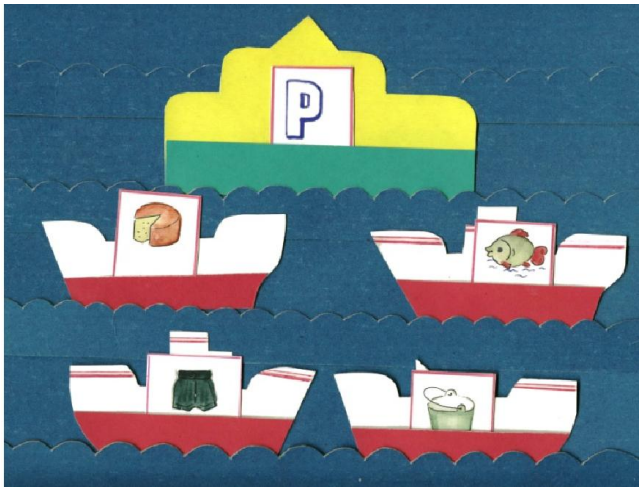

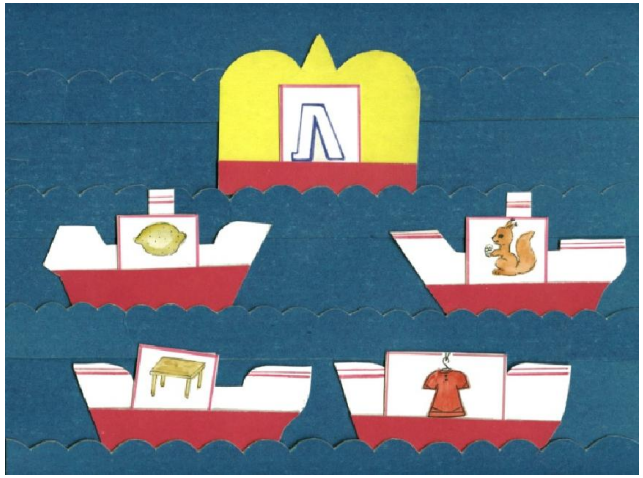

“ЦІКАВА МАНДРІВКА”

ма-ши-на

www.logoped.in.ua

Добери картинки до схем, враховуючи місце наголошеного складу